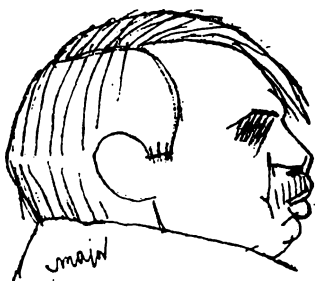

Inyes irodalmárok

Bródy Sándor
(Major Henrik karikatúrája)

Ki ne ismerné a szakács Apollót, a poéták lacikonyhájának főnökét Raguenneau urat, aki Rostand Cyrano-jában a mandulás tortácska készítését csilingelő rimekbe szedve mondja el:

„Verj tojást, míg a habot
Megkapod.

Vágj föl egy citromfejecskrét,
Hadd csöpögjön rá a lé;
Önts belé

Mandulából szűrt tejecskét” stb.

Ez a lelkes cukrász-poéta Rostand te-remtménye. Van azonban jó egynéhány hites-hiteles szakács, kit elragadott művészetének kissé kövérkés műzsája, s versben hagyta az utókorra féltett receptjeit.

Az asztal örömeinek érzékeny lelkű, s főleg jűzfa-poétái élvezetnek az igazi írók népes családjához, akik nem csak remek alkotásaikkal, de halhatatlan étel-receptekkel is megajándékozták az embe-riséget.

S most szemérmesen, vagy inkább kis-sé sunyitva, hűnyjuk le szemünket az irodalom vegetáriánusai előtt. Byron, Shelley és Lev Tolsztoj helyett beszéljünk inkább a két Dumas-ról. Az idősebbik-nek leghőbb vágya egy szakácskönyv megírása volt. A Dictionnaire de cuisine csak halála után jelent meg. Ez a könyv valóságos kincsbányája a gyomor kultúrtörténetének. Az újabb Dumas konyhai jártassága nem maradt el az apjái mögött. Francillon c. da-rabjában egy receptet mondatott el a színpadon s ez nagyobb sikert aratott, mint maga a mű. Victor Hugo, Gautier, Anatole France szintén jártas volt a Nyársforgató Jakabok titkaiban. Maupas-sant rostonsült haláról legendákat mes-éltek barátai.

Íme tehát nem csak a francia iroda-lom, de a francia irodalom szakácsművé-szete is világhírű. Azonban, nekünk, ma-

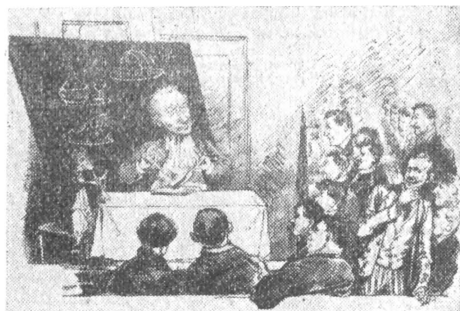
gyaroknak sem kell szerénykednünk. Nem csak a gulasch-t és a páprikát is-merjük! Az irodalomban sem.

Petőfi írja Kerényi Frigyeshez Űti leveleiben, „hogy én Göthét nem szeretem, nem szívelhetem, útálom, un-dorodom tőle, mint a tejjfőlös tormától”. A tejjfőlös torna és barátai izlése ellené-re viszont legkedvesebb étele a csiga volt, tormával, rá egy „halbszajdli” karlócai úrmös. Ritka és ünnepi csemege volt ez az ő életében, mert rendszerint a mai Petőfi Sándor utca és Párizsi utca sar-kán étkezett, a Drepscher-féle „tejcsár-dában”, tejet, túrót és főleg savót — gyenge tüdeje erősítésére.

Petőfi barátjának, Jókai Mórnak testi jólétéről a nagy színész és nagy házi-asszony, Laborfalvi Róza gondoskodott. Jókai nem ingyenc, de a magyar konyha remekeinek értője és tisztelője volt. Ked-venc ételeinek sora, a Pósa asztal egy fennmaradt étlapja szerint így festett: Bableves, diszno körmivel. Malacpörkölt. Ruca, vöröskáposztával. Kapos-túrós le-pény. Töpörtyűs pogácsa. Új bor, csuto-rában.

Régi feljegyzések arról vallanak, hogy a magyar irodalom legnagyobb evője Kemény Zsigmond és Vajda János volt. Jó-kai örököltette meg a következő adomát.

Kemény egy alkalommal „kirándulást tett a Zugligetbe, gyalog, ott a Fácán-hoz érve (dél volt az idő), leült egy asztalhoz, rántott csirkét, öntött salátát hozatott, jól megebédelt. Akkor jut eszébe, hogy hiszen ő mára Emich Gusztáv kiadóhoz hivatalos ebédre. Seba! Amíg az ember a Fácántól hegynek föl az Istenhegyig fölkapaszkozik, elfelejti az első ebédet. Úgy is volt. Pontban a levesbefőzésre megérkezett a vendég az

Greguss Akos egyetemi előadása az evésről
A Borsszem Jankó egykorú rajza

akkori Emich villához s becsülettel megfelelt a pompás ebédnek, melynek csak a késő délután vetett véget.

Akkor aztán nekiindult — ismét gyalog — a hazatérésnek, ami hegynek alá sokkal könnyebben megy. Amint a Lánchíd-főhöz megérkezik, ott várja már elkeseredett szívvel Királyi Pál:

— Hol késik a báró? Elfelejtette már, hogy Danielikkal halebédre várjuk a Steinschreibernél?

— Igen biz az! — s azzal kocsira ültek, vágattak az emlékezetes külvárosi vendéglőshöz s Kemény ott is becsületére vált a szépasszony főztének és senki-nek sem árulta el, hogy már a harmadik ebédje e napon...

Vajda János szinte betegesen nagy étvágyáról számos hasonló anekdóta maradt fenn.

A magyar írók között azonban nem csak gourmand-okat (nagyevőket), hanem igazi gourmet-eket (ínyeseket) is találunk. Ez szinte természetes is, hisz oly kiváló kalauzaik voltak, mint Greguss Ágost, a tudós író, aki az egyetemen például az étkezés esztétikájáról adott elő, vagy pedig Ambrus Zoltán, aki nem átalotta lefordítani Brillat-Savarin remekét az „ízlés fiziológiájáról”.

Íróink közül az „ínyes” kifejezés bízvást megilleti például Kiss Józsefet, a költőt. Krúdy Gyula Az élet álom c. utolsó elbeszélés kötetében pedig a világirodalom legzamatosabb étkezési novelláit írta meg. A káposztataposás művészete, a „spicchus” titkai és a velőcsont élvezésének legfontosabb elvei itt találhatóak örök érvénnyel megfogalmazva.

Bródy Sándor szakácstudománya nemcsak Karinthy Frigyes görbe tükrében (Így írtok ti. 1954.) szerez örömet, hanem a Hét c. folyóirat szakácskönyvében is (1902). E helyen például így zeng a pörköltről:

„Ez a mi főételünk, akik e nemzeti államban élünk, akár mint a hős Árpád, akár mint a parittyás Dávid ivadéki. Jó, erős, paprikás pörkölt — for ever!... Nemzeti karakterünknek, éghajlati viszonyainknak te felelsz meg pörkölt! De valóban, légy is megpörkölve, ne legyél hóka, sápadt, világos. Égő barnának kell lenned és ne legyen alattad a lé rövid, de hosszú se, híg se. És ha csontos bor-

Id. Dumas karikatúrája a Charivari-ból

júhúsból készülsz, leved erősítésére szolgáljon egy kevés, igen apróra vágott, úgyszólván faszírozott marhahús, ha lehet, kemény és szines felsál.”

Irodalmi szakács-történeteinket Ady Endre egy különös vacsorájával fejezzük be, melyet Szabó Dezső tartott megörökítésre méltónak. 1910-ben játszódtott le a jelenet a mai Sztálin úti Három-Holló vendéglőben...

Ady szenvedve, betegen jelent meg... „Azt az ötlépésnyi tért, mely az asztalig volt, kilométernyi idő alatt tette meg. Hihetetlen szenvedéssel adott kezet, hangja eltikkadt, mikor nevét mondta. Aztán leült, egyik tisztelője székét tette egyik elnyújtott lába alá, másik tisztelője másik székét tett jobb könyöklő karja alá. Akkor összes vacsora gyanánt egy lágytojást pohárban és egy főtt almát rendelt. Mikor meghozták, a főtt almát végtelen szenvedéssel szétkenté a pohár tojásban s három széken szenvedve úgy csipegette egy kiskanállal az így előállott keveréket, mintha minden mozdulata végtelen áldozatot hozott volna. Közben nagy szemhéjai alól felém lesett, hogy ez a különös vacsora nem bántit négykézlábra.”

Bélley Pál

KEDVES OLVASÓ!

Ha tetszett a folyóirat, kérjük fizessen elő rá. — Negyedévi előfizetési díj 9.— Ft. — Csekkszámra száma: 61.238.

A csekken tüntesse fel, hogy a „Könyvtáros”-ra kíván előfizetni. — Az előfizetési díj bianco csekklapon is feladható.

Kivagdalt könyvek, csonka folyóiratok

A KIS ROLF — olvasom egy külföldi könyvtári folyóiratban — tizenhárom-éves korában az olvasási szenvedély megszállottja lett. Jó képességekkel kezdte tanulmányait, de később egyre inkább a léha kalandos történetek, majd a sekélyes tartalmú képes folyóiratok kötötték le figyelmét, a tankönyvek helyett ezeket bújta, aminek meg is lett a következménye: elmaradás az iskolában, szemrehányás otthon, az önbizalom megröppennása. A gondterhelt szülők pszichológus-orvoshoz fordultak s ennek tanácsára rendszeresen kezdtek vásárolni a kiolvasott, selejtezés alatt álló folyóiratpéldányokat. Az anya megkérte Rolfot, hogy ezekből a füzetekből vágja ki azt, ami őt, az anyát érdekli, ételrecepteket és mi egyebet. Rolf így tett, a lapokból kiálló zott cikkeket és képeket albumba gyűjtötte s néhány hónap múlva kész szakácskönyvvel és divatlexikonnal lépett anyja elé. Ekkor azonban kiderült — hiszen ez is volt a lélekorvostól ajánlott nevelési fogás célja — hogy Rolf nem csak ételekről és ruhákról gyűjtött anyagot, de kivágott és összefűzött hat folytatásos regényt, egy tájképalbumot és 2—2 kötetnyi állat-, valamint növényábrázolást. Röviddel utána ő szállította az iskolai biológia-órak egész szemléltetési anyagát. Újra jó tanuló lett, ma már másodéves földrajzszakos az egyetemen. A tudományos anyaggyűjtés titkait az önmagukban értéketlen illusztrált lapok kivagdálása fedte fel a fiú előtt. Más példákat is hoz fel a nyugati folyóirat arra, hogy a képes magazinok silány tartalmát — amelynek mérgező hatását pedagógusok és könyvtárosok együttes erőfeszítése próbálja elhárítani — a tervszerű kivagdálás és meghatározott szempontú összegyűjtés nevelő erővel ruházhatja fel. A figyelem és az érdeklődés szétszórása helyett — ez a cikk szerint a léha magazinok legfőbb bűne — így éppen a koncentrációhoz, az érdeklődés fegyelmezéséhez, összpontosításához nyerünk segédcszközt.

Nem tehettem róla, de az egyébként igen érdekes cikk elolvasása után az az első éves egyetemi hallgató jutott eszembe, akit tavaly a folyóiratolvasóteremben kivágáson értünk tetten. Nála is egész albumot látott kiszolgáló kollégánk, megtöltve veszélyesen ügyes zsilettpengéjének áldozataival: sportképek egész gyűjteményével. Vajon őt is segítette-e tanulmányaiában ez a gyűjtemény, amelyet — remélem — nem kizárólag könyvtárakban szedett össze? S nem segítette, vagy legalább szórakoztatta volna sok-

kal jobban sok száz társát, ha a képek a folyóiratban maradnak, a folyóirat csonkítatlan lapjain?

KIVÁGÁS régen is volt a könyvtárban, akkor, amikor naphosszat egy-két ember lézengett a nagy tömegek számára még ki nem tártult termekben. Valaki — mondta hivatali elődöm egyszer — egy ránézve kellemetlen hírt minden budapesti könyvtár minden napilap-példányából kivágott. És a szabad polcok — amelyek nélkül pedig modern folyóirat-olvasóterem elképzelhetetlen — szinte csábítják az antiszociális hajlamú olvasót a csonkításra. Így van ez külföldön is. Az egyik nyugati főváros könyvtárában megkérdeztem a folyóirat-terem felügyelőjét, miért vannak üres helyek a szabad polcok betürendjében. — Mert az olyan folyóirat, amelyet valaki megcsonkított, bevontuk s csak kérésre ellenében adjuk ki — hangzott a válasz.

De most nem is a könyvek és az újságok lelkiismeretlen, társadalomellenes csonkítói érdekelnek, akik egy-egy cikket vagy a könyv lapját kimetszik, mert így megtakarítják a másolással járó fáradságot és időt. Nem is azok — ilyenre is volt a közelmúltban példa — akik nyilvánvalóan nem egészséges érdeklődésből „gyűjtik” könyvtárainkban a felszabadulás előtti magazinok ingerlően ábrázolt sztárjait és szépségkirálynőit. Ezeket — nincsenek olyan sokan — le kell fülelni s nemcsak kitiltani a könyvtárból, de a népi vagyont védő törvények teljes szigorával sújtani rájuk.

A kis Rolféhoz hasonló esetek azonban könyvtárilag is, társadalmilag is több figyelmet kívánnak. Egyik nagy könyvtárunk olvasószolgálatának vezetőjétől hallom, hogy a fiatal könyvcsonkítók között valóságos „specialisták” alakultak ki. Van, aki gépek — autó, motorkerékpár, repülőgép, főleg az ultraszonikus repülőgépek — ábrázolását „gyűjti”. Másokat a rádiókapcsolások ábrái vonzanak: gondosan el kell tüntetni közülük azokat a folyóiratokat, amelyekben ilyenek találhatóak. A védekezés kényszere alatt a könyvtárban külön „macskaasztalt” rendeztek be a képes folyóiratok olvasói számára, ahol csak a rendesnél is szorosabb felügyelet alatt olvashatnak.

VAJON A DIÁK volna-e a könyvtár „közellensége”? És talán éppen az iskola az, amely a könyv és a folyóirat megbecsülése helyett vandál csonkításra tanítja a tanulókat?

A felületes vizsgálat azt mutatná, hogy ez nem lehetetlen s nem is valószínű-

nütlen. Még olyan esetekben is — például a sportképeknél, rádiókapcsolásoknál, ahol egészen bizonyos, hogy nem az iskola jelölte ki a kivágás témáját, ott is lehetséges, hogy a fiatal olvasó olyan nevelői tanácsokat „általánosított“, amelyek eredetileg tanulmányi célokra irányultak. Megkérdeztem egy barátomat — aki, mint apa és egyben folyóiratszerkesztő kétszeresen is érdekelt az ügyben — hogy az ő gondosan nevelt gyerekei vágnak-e ki képeket vagy cikkeket.

— Igen — hangzott a válasz — alig győzöm őket régi folyóiratszámokkal. Pedig nekem aránylag könnyű, hiszen kár nélkül vihetek haza feleslegessé vált szerkesztőségi példányokat.

Két barátnőm, Györgyi és Stella felsőosztályos általános iskolás kislányok. Az iskolában évente átlag 20—30 olyan témát kapnak, amelyet illusztrálniuk kell. Elsősorban földrajzi, természetrajzi, történelmi tárgyak ezek. Nem kötelező a kivágás: magam is láttam, hogy az iskolai füzetbe (csinos kiállítása egyaránt dicséri a kislány és az iskola igényét) a dolgozatban szereplő növény vagy állat kézzel van belerajzolva és csak a bonyolultabb témákat illusztrálja nyomtatványból kivágott kép (traktor, aratás, közlekedési szabályok, Kossuth-szobor modellje stb.). Az utóbbiakat padlásról lehordott régi magazinokból, meg néha az előfizetett képeslapokból vágják a gyerekek.

Györgyi és testvére szintúgy nem könyvtári anyagból „dolgoznak“, mint a szerkesztő-fiúk. Vádolhatjuk-e mégis az iskolát, ha a felébesztett gyűjtőszervevény rossz irányba fordul és a könyvtár anyagát is veszélyezteti?

HALLGASSUK MEG magát a „vádoltat“. Általános iskolai tanár, több, mint tíz éve tanít, de a kedv és lelkesedés úgy árad minden szavából, mintha ma lépne először a katedrára. Elismeri, hogy a képek és más szemléltető anyag gyűjtése a legszélesebb körben mozog. Az iskola buzdítja, sőt sokszor kötelezi a gyerekeket, hogy gyűjtsenek és nem kérdi, honnan származik az anyag. A szaktanárok — elsősorban a földrajz, az irodalomtörténet és az ún. beszélgetési órák vezetői — egészévi programot készítenek és előre kiosztják a feladatokat. A gyerekek „rém“ ügyesek, mindent felkutatnak és felhasználnak. A gyűjtött anyag nem marad mindig a tanulóé — mint Györgyiéknél — hanem a közös munkával készült album, vagy a kivágott képekkel felkiosztott szemléltető falitábla megmarad az iskolában s a következő években is felhasználják a tanításhoz.

A képeket nem csak nyomtatott anyag-

ból veszik: a gyerekek rajzolnak, a nagyobbak fényképeznek is. Képeslevelezőlap formájában is szereznek be ábrát: képesek osztályonként felosztva a város minden dohányárudájának levelezőlap-készletét átkutatni. De nem tagadja, hogy az anyag túlnyomó része mégis könyvekből és folyóiratokból kerül elő. És bár főleg régi, kidobásra ítélt lapokat használnak fel, mégis előfordult, hogy egy földrajzi témához a képeket az egyik osztály 75 százaléka saját földrajzi tankönyvéből vágta ki. Igaz, az igazgató rögtön intézkedett s a hibáért mind az osztályt, mind a tanárt megintette.

De vigyázzon: — fejezi be a helyzet-képet, csillogó szemében a szaktudás magabiztos komolyságával — még a lehetséges túlkapások felett sem szabad egyszerűen pálcát törnie annak, aki nem tartja szem előtt az iskolai nevelőmunka egész területét. Emlékezzék vissza saját diákkorára: mennyire kevésbé volt szemléletes akkor az oktatás. Betűből kellett földrajzot tanulnia, képet az idegen országokról ritkán mutattak. S más tárggyakkal is így van ez. Azután ez az utolsó évtizedben kialakult gyűjtőmozgalom pótolhatatlan nevelőérték is: fejleszti a megfigyelőképességet, az esztétikai érzéket, hasznosan tölti be az ifjúság szabad idejét s a közös tárgy- és képvadászat a leggyakorlatibb módon teremti meg a társas, kollektív szemléletet és szellemet. Mikor Petőfi életét tanultuk az ötödikben, gyerekeim az ország minden részéből, ahol Petőfi járt, levélben kaptak diáktársaiktól helyi képeket: tudják milyen volt a pápai kollégium; a pozsonyi országház. A kuruc szabadságharcról tanulva a Nemzeti Múzeum egész Rákóczi-kiállítását lerajzolták, az erről készült táblák ma is ott függnek az osztályterem falán.

Bizonyos, hogy a fiatalkor gyűjtőkedve a nevelő hasznos segítsége. Bizonyos az is, hogy a képek, műtárgyak szemléletén felnőtt ifjúság jobban fogja szeretni egykor a szépet, mint elődei — tehát a könyveket is. Nem elzárni, lakattal védeni kell tehát szabad polcainkat ezután sem. De kérjük meg nevelő-társainkat, az általános iskolák, gimnáziumok, technikumok tanárait és tanítóit: hívják fel a diákok figyelmét arra, hogy a könyv és a folyóirat magában véve is művelődési érték. Művelt ember nem vagdal és nem csonkít könyvet otthon sem, még kevésbé a könyvtárban. A gyűjtőmozgalomnak pedig az eddigiek mellett próbáljanak egy új irányt is adni: a kisdiák maga, vagy még inkább az egész osztály *együtt* gyűjtson könyveket és néhány *teljes* folyóiratot is. Tegye el az egyes számokat

és mikor az évfolyam befejeződik, saját, öntevékeny munkájával kösse be. Az így keletkezett folyóiratkötetek azután maradjanak az osztály, illetve az úttörőraj tulajdonában addig, amíg az iskolát el nem végzik. Elsősorban olyan értékes, szépen illusztrált folyóiratokra gondolok, mint az Élet és Tudomány. Természet és Társadalom, Ifjú Technikus. Így a teljes folyóirat lesz mindig a diák kezében, amelyben bármikor megtalálja a hangnál gyorsabb repülőgép legújabb típusát éppúgy, mint az amatőr-munkájához szükséges rádiókapcsolást, vagy — miért ne — egy-egy izgalmas labdarúgómérkőzés képét is.

És az iskolai munkához ne gyűjtessünk többé képeket? De. Csakhogy ezeket lehetőleg ne folyóiratokból és könyvekből vegyük. Használjunk fényképeket, levelezőlapokat, gyűjtsünk művészi reprodukciókat, esetleg bélyegeket.

VISSZATÉRVE külföldi laptársunk s

A SZOVJETUNIO ÁLLAMI KÖNYV-KIADÓVÁLLALATA 13 kötetben adja ki Vlagyimir Majakovszkij összes műveit. A most megjelent első kötetben az Októberi Forradalom előtt írott műveket közölték. A további kötetekben megjelennek Majakovszkij későbbi versei, színművei, tárcái és forgatókönyvei. Az utolsó két kötet Majakovszkij cikkei, jegyzetei, felszólalásainak gyorsírói feljegyzését és leveleit tartalmazza. Az új kiadásban több olyan Majakovszkij mű jelenik meg, amelyet összes műveinek korábbi kiadásába nem vettek fel. (*Litjeraturnaja Gazeta*)

A KÉPZŐMŰVÉSZETI KIADÓ ANKÉTJA

A Képzőművészeti Hetek alkalmából a Képzőművészeti Kiadó ankétot tartott a Művészeti Szövetségek Házában.

Dr. Fehér Zsuzsa, a vállalat főszerkesztője előadásában megállapította, hogy a Képzőművészeti kiadványok iránt egyre szélesebb rétegek érdeklődnek, akiknek igényét szépen kiállított és jól megírt könyvekkel kell kielégíteni. A hiányosságok között felsorolta, hogy kevés az összefoglaló mű s aránylag sok a részletmunka; nincs megoldva a falu képzőművészeti kultúrájának kérdése; az új, ifjú szerző nemzedék iráskészsége nem mindig áll tudományos felkészültsége színvonalán. Szólt a nyomdák-okozta nehézségekről: a festék, a papír sokszor nem olyan, mint a próbanyomat alapján várható lett volna.

Ismertette a legközelebbi terveket: bejelentette, hogy még ebben az évben megjelenik a régóta várt Magyar Művészettörténet I—II. kötet, ezenkívül még több mint húsz kiadvány lát napvilágot.

a kis Rolf példájára: lehet, hogy a módszer kivételesen, állandó gonddal és pláne orvosi segítséggel nevelt gyerekeknek bevalik. De akkor is: téves, hogy az öszszevagdalt albumok *egységes* látáshoz segítik gyermekolvasóinkat s megszabadítják a modern ember ideges megszőrtőségától. Szerintem az apró részletek felé forduló, szűk látókörű specialista lehet a legjobb eredmény, amit elérhetnek így. Nem helyesebb-e ha a fiatalágot éppen a sokoldalú egész állandó figyelésére próbáljuk nevelni? Nem így képzi-e magát a sokoldalú és termékeny társas kapcsolatokban élő ember?

A kérdést vitára tesszük fel, de kétségtelennek tartjuk, hogy ép és *egészen* megőrzött könyvek és folyóiratok (persze nem akármilyenek!) a nevelésnek is több hasznot tesznek mint a bármely érdekes szempontok szerint gyűjtött vagdalék.

DEZSÉNYI BÉLA

Az előadást követő felszólalások során többen hiányolták a művészet őskorát és az antik művészetet ismertető munkákat, az orosz, olasz, francia és hollandi művészet egy-egy reprezentatív művét és különösen egy új, korszerű képzőművészeti lexikont. Többen kifogásolták, hogy a kiadó könyvei sajnálatosan kis példányszámban jelennek meg, aminek következménye, hogy több munka ma már valósággal ritkaságzámba megy, mert a megjelenés után egy-két nappal elfogyott. Egyik felszólaló megemlítette, hogy egy magyar kiadványt külföldről, valutáért kellett beszerezni a kutatónak, mert Magyarországon már régen nem kapható. Az ankét dr. Fehér Zsuzsa zárószavaival ért véget.

TURISTA- ÉS KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPEK JELENNEK MEG NYÁRON

Hiányt pótló intézmény alakult nemrégiben Kartográfiai Vállalat néven, amelynek célja, hogy térképek kiadásával siessen részben az oktatás, részben az egész magyar nép művelődésének segítségére. A Kartográfiai Vállalat az egyetlen, térképek kiadásával foglalkozó kiadónk.

Néhány munkája máris megjelent a kirakatokban. Így a Magyarországi autóutak térképe, a középiskolák számára készült Földrajzi Atlasz és a Földrajzi Zsebatlasz.

Ez év tavaszán a természetjárókat örvendezteti meg a Börzsöny, a Bükk, a Mátra és a Pilis hegység környékéről készült turista-térképekkel.

A hivatalokban és majd mindenütt, ahol adminisztrációval foglalkoznak, nagy érdeklődéssel várják Magyarország most készülő közigazgatási térképét, amely 118 x 84 cm-es méretben a nyár végén kerül forgalomba. Ugyancsak ez év nyarán lát napvilágot Budapest város térképe is.

Az iskolai földrajzi falterképek közül máris kapható Magyarország domborzata és vizei. A Magyar Népköztársaság megyéi, bányászata, ipara és közlekedése, A Föld felszíne, Európa domborzata és vizei és Afrika térképe. Ez évben kerül forgalomba az Európa országait és a Föld országait ábrázoló falitérkép is.

A földrengésekről*

A földfelszín, amelyen járunk-kelünk, és amelyen életünket leéljük, úgy él képezetünkben, mint a nyugalom színhelye, holott Földünk szinte állandóan „nyugtalanodik”. Mélyét és felszínének talajrétegeit kisebb-nagyobb rengések rázkódtatják meg.

Szerencsére olyan országban élünk, ahol a földrengések ritkák, ezért első pillanatban talán nem is látjuk be a földrengéskutatás fontosságát. Bezzeg más nézetben vannak a japánok, akik sokszor igen komoly károkat szenvedtek a földrengések következtében.

A földrengések eredetét már az Ókorban is nagyjából helyes nyomon keresték. *Arisztotelész* szerint a Föld mélyében rejlő üregekben vízpára és különböző gázok vannak. Amikor ezek az anyagok ki-kitörnek a felszínre, meg-rázzák a Földet. *Hérakleitosz* viszont azon a véleményen volt, hogy a földrengések a vulkáni kitörésekkel állnak kapcsolatban.

„Megnőtt” a hegy

A legújabb kutatások során megállapították, hogy a földrengések túlnyomó része tektonikus eredetű. (Tektonika: az építészeti szaknyelvből kölcsönvett, görög eredetű szó, jelentése szerkezet-tan.) A hegységek képződése folyamán hevés mozgások zajlanak le napjainkban is. Erre mi sem jellemzőbb, mint az, hogy bolygónk legmagasabb hegycsúcsának, a Csomolungmának az utóbbi években lezajlott földrengések alkalmával több ízben is megváltozott a magassága. Úgy látszik, hogy a Csomolungma még mindig nem érte el végleges magasságát, ami ugrásszerűen változik. Az ugrásszerű változások ugyanis a földrengésekkel kapcsolatosak. Ezért a nagyobb földrengések után a geodéták ismételtlen meghatározzák a hegycsúcs magasságát. Kiderült, hogy állandóan növekszik. Előfordult, hogy egy erősebb földrengés után több mint 10 méterrel megnőtt.

A tudomány mai álláspontja szerint a földrengések lehetnek ún. *ipari földrengések*, amelyek során elhagyott bányák, tárnák omlnak be, s rendül meg a felettük lévő földréteg; a másik ok, amit fentebb említettünk, a *tektonikus földmozgás*, a harmadik pedig a *vulkánikus eredetű földrengés*. Egy német kutató, Sieberg szerint a rengéseknek 90 százaléka tektonikus, 7 százaléka vulkánikus és csak 3 százaléka támad helyi beszakadások következtében.

* Részlet Zerinváry Szilárd „A Föld fizikája” című, a Művelt Nép Könyvkiadóról a közeljövőben megjelenő művéből.

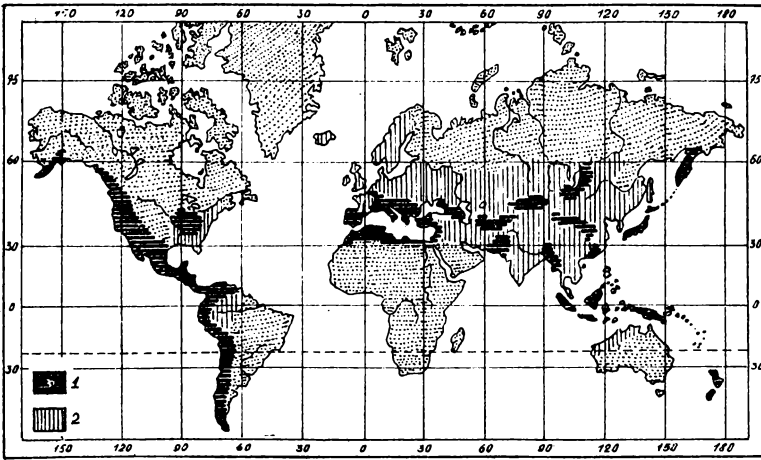
A földrengés-hullámok vizsgálata során megállapították, hogy a Földet évente közel 100 000 földrengés rázza meg, ami azt jelenti, hogy átlagban naponta 275 földrengés zajlik le. A földrengés sújtotta területek között Japán áll az első helyen, ahol évente átlag 1500 földrengést észlelnek, de 1895. november 1-én „rengésraj” rázkódtatta meg az ország földjét: ezen az egyetlen napon 118 földrengés volt. Földünkön két, erősen földrengéses terület ismeretes: az egyik a Földközi-tenger medencéjét, az Alpok, a Kaukázus és a Himalája övezetét öleli fel, a másik övezetbe Japán, a Maláji-szigetvilág és az Andok vidéke tartozik. A Föld többi részére a rengéseknek már csak 10 százaléka jut. A földrengések legtöbbször váratlanul következnek be, ez az oka, hogy annyi halálos áldozatot követelnek és olyan nagy pusztításokat végeznek. A történelem egyik legnagyobb földrengés-katasztrófája Japánt sújtotta 1923. szeptember 1-én. Többek között rombadöntötte Tokiót és Jokohamát, 316 000 ház pusztult el, 150 000 ember vesztette életét, 110 000 ember sebesült meg és 1 300 000 vált hajléktalanná.

Hazánkban a nagyobb földrengések ritkák. Az első nagyobb, a történelemben is megörökített földrengés i. e. 455-ben zajlott le Sabaria — a mai Szombathely — városában, amely teljesen elpusztult. Nagyobb földrengés volt még 1763-ban Komáromban, 1810-ben Mórton, 1908-ban és 1911-ben Kecskeméten, 1925-ben Egerben, 1938-ban Pécsen és 1956. január 12-én Budapest környékén. E legutóbbi földrengés pusztítása Dunaharaszti és Taksony községben volt a legnagyobb.

A földrengések erősségi foka igen különböző, a nagyobbakat érezzük, a kisebbekről csak a rendkívül érzékeny műszerek adnak hírt. Az 1911. évi Amatai földrengéssel kapcsolatban a szovjet kutatók kiszámították, hogy a földrengés során megnyilvánuló energiát a Dnepr-progresz nevű hatalmas erőmű is csak 325 évig tartó teljes kihasználással tudta volna előállítani.

Hol a legerősebb

A tudósok megállapítása szerint az ún. hipocentrumok (a földrengés fészkei) még 300—700 km mélységből is eredhetnek, de legnagyobb részük 25—30 km mélységből származik. A hipocentrum-

A Föld szeizmikus térképe
 1. A Föld erősen szeizmikus területei 2. A Föld kevésbé szeizmikus területei

ból a Föld felszíne felé tartó rengéshullámok természetesen az epicentrumban (azon a felszíni ponton, amely sugárirányban pontosan a hipocentrum felett helyezkedik el) bukkannak fel leghamarabb és legnagyobb erővel. A földrengés nem zárul le azzal, hogy a hullámok elérik az epicentrumot, innét mint felszíni hullámok terjednek tovább, mint a tóba dobott kő körül képződött hullámgyűrűk.

A rengések erőssége az epicentrumtól távolodva csökken, de változik a földrengés jellege is. Az epicentrumban ugyanis az alulról érkező lökések szinte a magasba igyekeznek dobni a Föld felszínén lévő tárgyakat. Az 1877. évi calabrisai (Dél-Olaszország) földrengés egyik szemtanúja, aki az epicentrumban tartózkodott, így számol be a látottakról:

„A hegytetők hirtelen megemelkedtek, majd újra lesüllyedtek. Sok ház alapzataival együtt a levegőbe repült. A híd burkolókövei úgy repültek a levegőbe, mint az ágyúgolyók.“ Az epicentrumtól távolodva viszont a lökések oldalirányúak. A rengések erősségét az is befolyásolja, milyen mélyen van a hipocentrum. Minél mélyebben fekszik a szeizmikus fészek, annál nagyobb területet ráz meg a földrengés, a rengések viszont annál gyengébbek.

A földrengés és a holdrengés

Előfordul az is, hogy a rengések epicentruma a tenger fenekén van. Ilyenkor tengerrengésről beszélünk. Az 1923. évi tokiói földrengés alkalmával a tenger először visszahúzódott, majd hatalmas erővel zúdult a partokra. Igen nagy pusztítást okozott például a 1737. évi tengerrengés, amely a Ganges torkolatá-

ban zajlott le. Az özönár 11,5 m magasú hullámokat csapott ki a partra és 300 000 embert pusztított el.

Feltehető, hogy az ilyen nagyszabású tengerrengések és a velük járó özönárok szolgálták alapul a különböző népek (japánok, kínaiak, hinduk, babiloniak) mondavilágában szereplő özönvizekre. A biblia például egy babilon eredetű legendát vett át az özönvíz leírásánál. Több ékírásos emlék tanúskodik ugyanis arról, hogy valamikor Mezopotámia partvidékét elöntötte a tenger. Az ilyen nagyszabású elemi csapások híre természetesen nemzedékeken keresztül eljutott a többi keleti népekhez is, így kerülhetett a bibliába.

A tudósok egy része azon fáradozik, hogy a földrengésekben évi szakaszosságot mutasson ki. A japáni földrengésekben meg is állapították: egy-egy szakasz ideje nagyjából 7,5 év. De Kínában, azonkívül Skandináviában és Olaszországban is jelentkezik bizonyos szakaszosság. A másik rész a földrengések előre jelzésének kérdésével foglalkozik, különösen a földrengés helyének, idejének és erősségének jelzésével. Ennek a kérdésnek nagy gyakorlati jelentősége van, hiszen a lakosság figyelmeztetésével sok ember élete volna megmenthető.

Az égitestek világában is előfordulnak rengések. A Holdon például feltűnt, hogy felszínét sötét, keskeny, hosszú és szinte nyílegyenes vonalak szelik át. Ezeket rianásoknak nevezik és egykori kéregrengések (holdrengések) következtében jöttek létre. A kéregrengések törésvonala mentén egyidejűen heves vulkánkitörések is lezajlottak.

ZERINVÁRY SZILÁRD